ARTZT TÍMEA (1977) Monor

ARTZT TÍMEA

Nádas Péter: A szabadság tréningjei

Jelenkor, 2019

A borítón gomolyfelhők, néhány fátyolszerű képződmény, a Nap impozáns a takarásban, Nádas Péter fotója. *A szabadság tréningjei* című kötet nem az elmúlt 30–100 év politikai légköréről, klímájáról szól, de nem is az egyén korlátlan szabadságáról, inkább az intellektus, az alkotó határérzékeléséről, akinek pillantása „fölfogja az örökké változó világot, ez a dolga és ez a jó, s ha valami, akkor maga az észrevétel is sokat változtat ezen az örök világon" (*Évkönyv,* 1989). Lehet, hogy erre is edzeni kell? Róni a köröket a napon és a hóban, miközben saját lábnyomainkba lépünk? Ilyen többszörösen önmagába hajló szövegalakzat a legfrissebb válogatás a Jelenkor kiadásában.

Nádas Péter nagyon szereti a határhelyzeteket. A 2019-es kötet alkotója egyszerre áll a csúcsművek *(Emlékiratok könyve, Saját halál, Párhuzamos történetek, Világló részletek)* megalkotása előtt és után, az idők és a tapasztalatok érdekes keresztmetszetében. Hogyan lehetséges ez? A válogatásban szereplő négy szöveg eredetileg a *Talált cetli és más elegyes írások* (1992) darabjai között szerepelt. A címadó esszé, *A szabadság tréningjei* (1999) – az őt megelőző három írással szemben – csak a bővített kiadásában (2000) jelent meg először kötetben, ám ezeket az információkat senki sem osztja meg az olvasóval a fülszövegen vagy az utószóban. Így Nádas munkáinak ismerőit végig kíséri a gyanú, hogy a kötetben szereplő négy szöveg közül az első hárommal *(Észrevételek, Hírek, Álomháztartás)* már találkozott, de az utolsóval biztos; hiszen *A szabadság tréningjei* című esszé részletei, szövegvariánsai már megjelentek a *Hátországi napló* (2006) című kötetben, illetve azt megelőzően az ÉS-ben (*A szabadság tréningjei – feljegyzések egy régi noteszből,* 2003) és a Magyar Narancsban (2000).

A nem létező utószó abban a tekintetben is hiányt támaszt, hogy sem a szerkesztő – Csordás Gábor –, sem a szerző nem világít rá a kiválasztás szempontjaira. Nyitott kérdés marad: nincs náluk aktuálisabb? De van! Lásd a *Fantasztikus utazáson* (2011) aktuálpolitikai kérdéseket érintő elemző eszszéit! Miért éppen a *Hírek* és az *Álomháztartás* került kiválasztásra, melyek a cetlik sorában is egymás mellett álltak, csak más sorrendben? Talán a korai Nádas-művek apróbb darabjainak újracsepegtetéséről lenne szó?

A Jelenkor tudja, de úgy teszünk, mintha értenénk! Az *Észrevételek* és *A szabadság tréningjei* között érezzük leginkább az erővonalakat, miközben olyan, mintha a nagyregények és az esszékötetek eredettörténetének törmelékein járnánk, ám ezek az apró törmelékek elrendezésüktől független is felszikráznak.

Az első szöveg kapcsán azt lehet észrevételezni, hogy feltűnnek a Nádas-próza alapvető motívumai: a (vadkörte)fa, a halál, amelyben „értelmünkkel szabadon kotorászhatunk". Megjelennek a szentenciózus mondatok. Kísérletezni kezd a párhuzamos történetépítkezéssel. Módszere a kíméletlen vizsgálódás, analitikus mélyfúrás, összegzés, „a nemtudások és a tudások" körének szétválasztása. A fikció, az álom és a valóság határterületei feloldódnak, főként, ha a személyiség tettenéréséről van szó: „ami nem történik meg velem, legalább annyira jellemző rám, mint az, amit megtörténőnek nevezhetek. Így vagyok mégis között" (*Észrevételek,* 1976). Ez a kötet is egy a – Nádast különösen érdeklő – határhelyzetek közül: „A még nem és a már nem, a még igen és a már igen, a még nem és a már igen, a még igen és a már nem között" *(Észrevételek).* Látszólag értelmetlen sorok, de ne feledjük, hogy egyszerre utalnak a Nádas-prózára és a „minthák birodalmára", azaz Magyarország jelenére és múltjára!

A *Hírek* (1974) keletkezésekor Nádas a Humboldt Egyetem ösztöndíjasaként a kiegyezés és a századforduló történelméről hallgatott előadásokat, az írás az 1898–99 körüli időkbe vezet. Az apróhirdetésekből és (ál)hírekből álló szövegben felvillannak a magánszféra és a politika eseményei. Az uralkodókról szóló hírek és a kisemberek apróhirdetései hangsúlykülönbség nélkül, vegyesen jelennek meg. Mi igaz, mi nem? Mi fontos, mi nem? Nehéz megítélni, ám a mai olvasóhoz két történet talál utat: a magánszféra híreinek csomópontján egy brutális kéjgyilkosság; a politikai térben pedig a Dreyfus-ügy stációi (1894–1906). A kémkedéssel vádolt francia katonatiszt koncepciós pere rámutat a pogromok folyamatos gyakorlatára, és megfogalmazza az áldozatok utolsó kívánságát: „De a nevem becsületének érdekében [...] folytassa a nyomozást. Ha végleg eltűnnék, akkor is [...]. Mindig nyomozzanak tovább. Ez az egyetlen kegyelem, amit kívánok." Korfüggetlen erkölcsi parancs, de a II. világháborúra mutat.

Az *Álomháztartás* (1991) két évvel a rendszerváltás után tele van az önkényuralmi berendezkedés utópisztikus és apokaliptikus képeivel. Kafka, Beckett, Camus világa Orwell-lel spékelve. Behúzódunk az álmok omladozó házába, amelyek a rothadó kultúra jeleivé válnak: „Rákos daganatok lepték el a házat, olyanok lettek, mint a barokk pestisoszlopok." Az álmok terepére tévedt elbeszélő ismét határhelyzetben lép: „érzem, amint ingázom a mélyálom és az álom felszíne között. Lenn sötét, fönn világos. A mélyben elhallgat a mondatom, ott nem tudom megoldani, amit meg kéne oldani." Küzd a hangalak és a jelentés összhangjáért, a „hamis" helyett a „hiteles" kifejezésért. Mind erősebb a zeneiség, egyre vakítóbb a fény (Camus, Mészöly), és egyre szürreálisabb a tér: „az egyik elátkozott tájról a másikba érünk". A gondolatért folytatott küzdelemből az élettérért folytatott harc lesz: „Tisztaságot és rendet teremtettem, mégis hiába igyekeztem." Nincs hova visszahúzódni, házba, kertbe, álomba: „Erre a mondatra, hogy lenne remény, fölébredek."

A kötet négy fejezete kisebb fragmentumokból áll, ezek asszociatív módon rendelődnek egymás mellé. A szövegtípusok között van alkotói feljegyzés, esszé, prózatöredék; párbeszédfoszlány, napló, álomleírás; allegória, példázat; hír, tudományos megállapítás. A kötetben megvalósuló alkotói szabadság egyik rétege éppen az, hogy a fejezeteken belüli apró szövegegységek között nem lineáris és nem hierarchikus a kapcsolat, részei a Nádas-univerzumnak, a hálózaton belül maradnak, ugyanakkor az olvasás jelen idejű tapasztalata miatt most ebben a válogatáskötetben hangsúlyt kapnak.

A szabadsághoz bátorság kell. A kötet jó alkalom a szembenézésre azzal az érzékeny fiatalemberrel is, aki Nádas vagy akit annak vélünk; továbbá alkalmat teremt a múltbéli szövegek aktualitásának, hitelességének, esztétikai értékének ellenőrzésére.

Nádas Péter a szabadság megvalósulásának terepeit vizsgálja a csalódások függvényében. Melyek lennének ezek a csalódások? Bár szabadságjogi értelemben nagy vívmányok keletkeztek, a praxis nem igazolta a reményeket. Az előítéletek nem csökkentek, mert a magyar embert a szabadság lehetőségei közül leginkább az anyagi jólét ragadta meg. Így intettünk búcsút a racionális döntéseknek, az erkölcsnek: a bűn lekerült a napirendről.

A társadalmi tér nem kedvez a szabadságérzetnek, de mi van a párkapcsolatokkal, egyáltalán társas lény-e az ember? *Az ifjú Werther szenvedései* című kisregény elemzése során Nádas kitér az élethazugságokra és az elfedő kapcsolatokra. Véleménye szerint Goethe elfedi a társadalom számára elfogadhatatlan vonzalmat: „Werther inkább szerelmet hazudik önmagának, csak hogy barátjának vallhassa meg valódi érzelmeit." Aki nem enged a személyiségéből, nem mond le a nemiségének bizonyos vonásairól, és még az életfogytiglan tartó szerelem eszményét is táplálja, annak magányosság az osztályrésze: „[m]inden egyes ember a maga egyéni pályáján marad"; „minden mindennel érintkezik, az egyik dolog a másikat mégsem hatja át" – utóbbi már Magyarországra vonatkozik.

A diktatórikus rendszerben az egyén sem a társadalomban, sem a magánszférában nem érzi jól magát, az elnyomás a gondolkodásra mégis serkentően hat. A diktatúra ugyanis „különbségtevésre" készteti az embert, aki enélkül elveszítené az orientációját: az események értelmezése, a tájékozódási pontok és irányok megtalálása szintén morális kötelesség. S mielőtt megörülnénk a diktatúra hozadékának, az utolsó esszé legplasztikusabb képe mindenképp kitüntetett figyelmet érdemel, aki olvassa, nem is feledi. Vannak helyek, ahová csak a legnagyobb szükség idején lépünk be.

Nádas visszatérő témája a nyilvános vécék állapotrajza. A hosszabb leírás túlnő magán. Immár nem csak arról van szó, hogy az emberek nem használják rendeltetésszerűen a dolgokat – „a vécé porceláncsészéje évek óta el van törve, [...] a hibás helyeken vastagra gyűlt a szar" –, nem takarítják rendesen a vonatokat, nem ellenőrzik a munkát, nem vállalnak felelősséget, hanem arról van szó, hogy „hová a csudába nézhetnék még öklendezés nélkül", mármint ebben a miliőben. Mi lenne a megoldás? „Demokráciában az történik meg, amit megtesz az ember. Én most bejelentem az államcsődöt. Ezzel a csőddel az államelnöknek immár nincsen hová fordulnia. Vagy megbeszéljük a viszonylag egyszerű logisztikai problémát, megegyezünk, takarítunk, reparálunk, felelősséget vállalunk, vagy nincs megoldás."

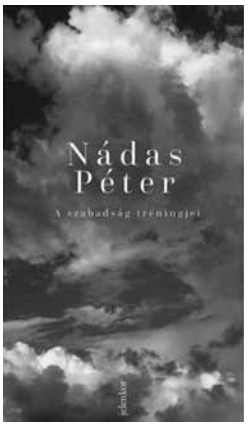

S végezetül álljon itt Nádas egyik legfelszabadítóbb és legbénítóbb észrevétele: „a történelem immár olyan, mint az időjárás: nem elképzeléseinket, hanem önmagát valósítja meg" – az ember tehát nem sokat tehet: bejárja a képzelet tereit, fényképeket készít, utazik és ír – hiszen a művészet tágasság –, tréningezik és vár...

Utószó nincs, de még lehet.